



Софийски университет „Св. Климент Охридски”

Исторически факултет

Катедра „Археология”

Автореферат

**на дисертация за присъждане на образователна и научна
степен „доктор“**

Докторант: *Калоян Петков*

на тема:

**Оръжията като вотивен дар в Тракия
и съседните култури - I хил. пр. Хр.**

Научен ръководител:
проф. д.и.н. Тотко Стоянов

Рецензенти:
Проф. д. изк. Иван Маразов

Доц. д-р Иван Вълчев

София 2023

Дисертационният труд е обсъден и предложен за откриване на процедура за публична защита за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ на разширено заседание на Катедра Археология към Исторически факултет на Софийски университет „Св. Климент Охридски“ на 31.01.2023 г.

Дисертационният труд се състои от I. Увод в проблематиката, четири глави с отделни подчасти (II. Историография; III. Оръжия от ритуален контекст от територията на Древна Тракия; IV. Оръжия от ритуален контекст от съседните на Древна Тракия региони; V. Ритуални практики, свързани с оръжията), VI. Заключение; Библиография; Приложение към текста; Каталог; Диаграми и карти (10 диаграми и 15 карти), (общо 415 страници).

Публичната защита ще се състои на 31.05.2023 г. от 15:00 часа в ауд. 41А на заседание с научно жури:

проф. д.изк. Иван Маразов

доц. д-р Иван Вълчев

проф. д-р Анелия Божкова

проф. д.и.н. Костадин Рабаджиев

доц. д-р Нарцис Торбов

СЪДЪРЖАНИЕ

| | |
|---|----------------|
| I. Въведение в проблематиката | 1-14 |
| II. Историография | 15-30 |
| 1. Изследвания за Древна Тракия | 15-25 |
| 2. Изследвания в Европа и Средиземноморието | 26-31 |
| III. Оръжия в ритуален контекст от Древна Тракия | 32-87 |
| 1. Оръжия-вотиви | 32-56 |
| 2. Погребения на воители в Древна Тракия | 56-93 |
| IV. Оръжия от ритуален контекст от съседните на Тракия региони | 94-166 |
| 1. Древна Гърция | 94-107 |
| А) Континентална Гърция | 94-103 |
| Б) Егейска и Малоазийска Гърция | 103-107 |
| 2. Древна Македония | 107-120 |
| 3. Магна Греция и Италия (Апенински полуостров) | 121-137 |
| А) Магна Греция | 121-127 |
| Б) Етрурия | 127-133 |
| В) Апулия и Базиликата | 133-137 |
| 4. Илирия | 137-140 |
| 5. Келтски културен кръг | 141-167 |
| А) Централна и Западна Европа | 141-159 |
| Б) Западни Балкани | 159-167 |
| 6. Северночерноморски културен кръг | 168-176 |
| V. Ритуални практики свързани с оръжията | 178-218 |
| 1. Трофеи | 178-195 |
| А) Гърция | 178-184 |
| Б) Рим | 185-193 |
| В) Галия | 193-195 |
| 2. Ритуално убити оръжия | 198-218 |
| А) Централна, Западна и Северна Европа | 200-206 |

| | |
|---------------------------------------|----------------|
| Б) Древна Гърция | 206-209 |
| В) Древна Тракия | 209-218 |
| VI. Заключение | 219-225 |
| Съкращения | 226-227 |
| Библиография | 228-272 |
| Приложение към текста | 273-289 |
| 1. Мала Азия | 273-277 |
| 2. Остров Сардиня | 278-281 |
| 3. Иберия | 282-289 |
| 4. Британия | 289-298 |
| 6. Северноевропейски културен кръг | 298-305 |
| Каталог | 307-392 |
| А) Тракия на юг от Стара планина | 308-336 |
| Б) Тракия между Дунав и Стара планина | 337-357 |
| В) Тракия на север от Дунав | 357-389 |
| Диаграми и карти | 393-411 |
| Диаграми | 393-399 |
| Карти | 400-411 |

I. ВЪВЕДЕНИЕ В ПРОБЛЕМАТИКАТА

В даден етап от човешката история войните стават неизменна част от ежедневието на хората. С това нараства значението на война за общностите, което пък, от своя страна, довежда до различни ритуални практики, свързани с почитането на древните воители. В голямата си част тези практики са свързани с основния воински атрибут – неговото оръжие. Така оръжието, поставено като дар при погребение, съпътстващо покойника в неговия път в отвъдния свят, или като вотивен дар в светилище в чест на определено божество, губи утилитарната си функция и се превръща в инсигния, предмет с висока ритуална стойност.

Цел и задачи

Обект на изследването са оръжията-вотиви от Древна Тракия и ролята им като вотивни дарове в различни по характер ритуални контексти. Основна цел на изследването е концентрирана върху присъствието и идеята в използването на оръжия в ритуална/култова среда от земите на Древна Тракия.

Задачи на работата са изготвянето на база данни за оръжията, намерени в различни по характер ритуални комплекси от Древна Тракия. Друга важна задача е сравнението им с различни региони от Европа и Средиземноморието, в които са налични повече и по-добре изследвани обекти, засягащи тук разглежданата проблематика. По този начин чрез сравнението с райони с повече изследвания да се изгради подбор на критерии, по които оръжията-вотиви да бъдат дефинирани.

Методи на изследване

Основният използван метод е сравнителният анализ, като комплексите от Тракия се съпоставят с аналогични примери от Европа и Средиземноморието. По този начин характеризирането на оръжията-

вотиви в Тракия се съпоставя на сравнителна база с примери от съседни и по-далечни културни зони, от които са налични повече и по-добре изследвани примери за разглежданите тук феномени. Използвани са още статистически и картографски анализ, като на база събрания материал от Тракия са направени каталог, диаграми и карти.

Изворова база

Изворовата база, на която стъпва изследването, са, от една страна, археологическите материали – елементи на въоръжението, открити в различни по характер ритуални контексти. В проучването са включени както примери от обекти със сигурен ритуален характер, така и обекти, чиято ритуална интерпретация е дискуссионна. Примерите от погребения са използвани като допълнение, с което да се илюстрира цялостно ритуалната функция на оръжията от Тракия. Освен разгледания археологически материал са коментирани различни писмени сведения (исторически извори, епиграфски данни) и данни от изображения (гробична живопис и керамична вазопис), които дават допълнително информация за използването на оръжията в различни ритуални ситуации.

Географски обхват

Териториалният обхват на темата включва три широки териториални зони. Първата от тях е цялостната територия на Древна Тракия, което включва земите между Карпатите и поречието на Днестър на север, до Егейско море на юг, както и територията между бреговете на Черно море до поречието на реките Вардар и Морава на запад.

Втората териториална зона обхваща земите на съседните на Древна Тракия култури. Те включват териториите на Западното крайбрежие на Мала Азия, Балканския полуостров, Централна и Западна Европа и района на Северното Черноморие. Макар географски някои райони (като Италия,

келтския културен кръг от Западна Европа) да не са пряко съседни на Древна Тракия, то силното сходство и влияние в района ги прави важна част от разглежданата проблематика.

Третата зона обхваща широк ареал от територията на различни региони от Европа и Средиземноморието – Мала Азия, о. Сардиния, Иберия, Британия и Северноевропейския културен кръг (Приложение към текста). Примерите отгук включват основни за проблематиката обекти, оказващи силно влияние върху развитието в проучването на този тип феномени.

С примерите от втора и трета териториална група не се цели изчерпателен анализ, който да обхваща всички обекти и примери на оръжия в ритуален контекст от съответните земи. Идеята е да се покажат отделни, добре изследвани примери, които да служат като база за сравнение на находките и комплексите от Тракия.

Хронологически обхват

Хронологическият обхват на темата е периодът на I хил. пр. Хр., т.е. времето на желязната епоха в Тракия. Така, като горна граница на изследването може да се приеме преходният период към желязната епоха, а като долна граница – включването на тракийските земи в римската империя.

Понятен апарат

Вотивът е дар, който се предоставя на определено божество или друго свръхестествено същество. Думата „вотив“, или *ex-voto*, произлиза от латински като съкращение от „*ex voto suscepto*“, което в превод означава „от направения обет“. Вотивният дар винаги е резултат от обещание (обет), материализиращо духовния обмен между хората и почитаните от тях херои, феномени и персонификации).

Всеки вид вотивен дар има своя собствена символика, като оръжията не правят изключение. Според повечето изследвания оръжията-вотиви се свързват с плячката от победени врагове и депонирането им като дар в знак на благодарност към определено божество за спечелена победа. Проучванията от региони със значителен брой писмени сведения, като Древна Гърция, показват, че откриваните оръжия са не само плячка от победени врагове, но и често са личното въоръжение на победители.

Оръжията-вотиви в Тракия са основно с вторична култова функция, а такива, изработени специално за нуждите на култа, са изключения сред документираните находки. Интерпретацията на примерите от Тракия е на база на контекста, в който се откриват, като вотивната им стойност не е подчертана от самите находки, каквито примери има от други изследвани региони. Под термина „оръжия-вотиви“ се определят откритите в ритуална среда елементи на въоръжението, свързани с различни религиозни ритуали. От своя страна, оръжията-вотиви са два вида: 1. Реални оръжия, чиято вотивна стойност е вторична; 2. Макети/моделни оръжия, представящи формата на реалните оръжия, но с по-малки размери и/или изработени от материал, който е неефективен като реално оръжие.

Ритуалът представлява широк спектър от действия, изпълнявани с установени правила за последователност, които оставят материална следа. Той е израз на определена традиция, изразяваща повтарящи се символични действия със свещен характер. Чрез ритуала хората символно се свързват със свръхестествени сили, които, от своя страна, могат да бъдат обвързани както с небесния, така и с представите за подземния свят.

Култът се характеризира с поклонението пред определено божество или друг свръхестествен феномен. Обикновено с култа се свързва група от индивиди, обединени от общи духовни, философски или политически възгледи. В представите на хората от древността култът играе ролята на

връзка между тленния и нетленния свят. Това се случва чрез различни ритуални практики, обслужващи култа, като жертвоприношения, възлияния и др.

Ритуален обект/култов обект – в литературата термините ритуален и култов обект често се употребяват равнозначно; вероятната причина за това е, че култът е свързан с редица ритуали, които го обслужват. Основният критерий, по който едно място може да се определи като ритуален обект, е наличието на данни за извършване на определени ритуали. В същото време определението на дадено място като култово трябва да се базира на наличието на определена фигура, която е издигната в култ. Въпреки че в литературата некрополите рядко биват назовавани ритуални обекти, те също могат да бъдат определени като такива. Причината е, че пространството, което заемат, е свещено и на него също се извършват различни ритуали, както погребални така и култови.

Ритуален депозит – под този термин се разбира предмет или група от предмети, които чрез ритуален акт са извадени от ролята си във всекидневния живот и са депонирани в земята или във воден басейн. Групите от находки в литературата се наричат „*колективни находки*“. Разграничението между депозитите, заровени с ритуална и практическа цел (трезориране), е сложно. Като разлика може да се отбележи, че депозитите, укрити с цел трезориране, имат идеята да бъдат открити, докато депонираните с ритуална цел са заровени с цел да не бъдат открити.

Подобно на погребенията и тук ритуалът се осъществява чрез депонирането на богатства (изделия на торевтиката, оръжия, накити и др.). Разликата между двете е в това, че положените при погребението вещи идентифицират погребения като социално тяло, а колективните находки са класификатор не толкова на личността, а на общността. Погребението

олицетворява миналото на покойника, а съкровището търси авторитет в съвременето и бъдещето.

Хероизацията в гръцките представи е култов акт, чрез който покойникът получава полубожествен статут. Идеята за хероизация се свързва с представата за безсмъртие, като чрез прославянето на делата му приживе (κλέος) покойникът ще живее вечно. Вероятно идеята за хероизация е застъпена и в Тракия. Обикновено като гробове, олицетворяващи хероизация, се интерпретират тези, в които се откриват освен елементи на въоръжението, но и банкетни съдове, парадно въоръжение, накити, ездитно снаряжение. Идеята за тракийския херой, особено на Хероса от римската епоха, е по-скоро той да бъде посредник между света на живите и света на боговете.

II. ИСТОРИОГРАФСКИ ПРЕГЛЕД

В литературата към момента не е правен обобщаващ анализ на *оръжията-вотиви* от Древна Тракия, което е и една от основните причини за избора на темата на настоящия труд. Изготвянето на прецизна историография по темата е трудно изпълнимо предизвикателство. Причината се корени във факта, че вече над два века продължава усиленото проучване на различните видове култови комплекси от древния свят, но специализираният интерес към вотивната стойност на оръжията е сравнително скорошен за немалка част от изследваните региони. Предвид различното ниво на проучванията историографският преглед е разделен на две части – една, посветена на изследванията в Древна Тракия, и друга, на изследванията за региони и култури извън нея, разглеждани в настоящия труд.

Към момента проучванията в Европа и Средиземноморието са в един доста напреднал стадий, което е продиктувано от дългогодишните проучвания на светилища, свързани с депонирането на огромни количества от елементи на въоръжението, използвани като вотивен дар. Липсата на такива обекти е причината нивото на проучвания в Тракия да е в начален етап, като изследователските резултати по темата тепърва ще се натрупват.

III. ОРЪЖИЯ В РИТУАЛЕН КОНТЕКСТ ОТ ДРЕВНА ТРАКИЯ

1. Оръжия-вотиви от Древна Тракия

В първата част на тази глава са представени данните от статистическия анализ на примерите от Тракия. Тази глава съдържа общ преглед на култовите места от Древна Тракия – планински/скални светилища; ямни светилища; ями с ритуален характер; култови ровове (viereckschanzen); могилни насипи; храмове; металургични и рудодобивни центрове; ритуални депозити; светилища свързани с водни басейни; пещери-светилища. Към всеки един от видовете светилища е добавен и коментар за евентуалното присъствие (или отсъствие) на оръжия. След прегледа на култовите места е направен преглед и на самите оръжия използвани като вотивен дар, срещани в използваните в изследването примери – къси мечове/кинжали/ножове; мечове; брадви; копия; стрели; шлемове; брони/ризници; наколенници; щитове; коланни гарнитури; ездитно снаряжение.

От Анализа на култовите места в Древна Тракия и откритите оръжия в тях може да се заключи, че най-масовото използване на оръжия като вотивен дар е при ритуалното депониране на предмети, независимо дали става въпрос за полагане в земята или във воден басейн (общо 47%, като 34% от тях са положени в земята, а 13% във водни басейни), при които

разликата вероятно се обяснява с почитане на различни божества. Друг сравнително голям процент оръжия се откриват в планинските светилища (18%). Това не е изненада поради факта, че става дума за най-разпространените и добре проучвани светилища в Древна Тракия. Обектите, определени като ямни светилища, заемат 10% от местата, в които се срещат оръжия-вотиви. От друга страна, в ямите с ритуален характер, които се откриват в селища или друга среда с не-ритуален характер, има значително по-голям брой оръжия-вотиви, като този тип контексти заема 17% от включените в изследването примери. При всички останали случаи (пещери-светилища, култови ровове, храмове, култови места свързани с домашното огнище) примерите са единични.

От прегледа на оръжията-вотиви става ясно, че най-често използваното за ритуални цели оръжие е копието (19%). Това не е изненадващо, тъй като копията са едно от основните оръжия на тракийските воители, като обикновено в богатите гробни комплекси се открива голям брой от тях. Ездитното снаряжение (юзди, шпори, апликации за конска сбруя) също е представено във висок процент (19%). Причина за това е, че траките са изкусни конни бойци и конят е с важно значение за тях. Не са случайност и честите погребения /жертвоприношения на коне в различни по-характер контексти. Забелязва се тенденцията елементите на нападателното въоръжение да се използват по-често като вотивен дар, като стрелите, мечовете, ножовете и кинжалите също се срещат сравнително често. Елементите на защитното въоръжение са по-слабо представени, а вероятната причина за това е, че те са предмети с по-голяма материална стойност и набавянето им е по-сложно. Изключение са шлемовете, които се откриват сравнително често в ритуална среда (13%). Възможно е част от тях да представляват и депонирана плячка от победени врагове.

Прави впечатление, че като цяло оръжията са рядко срещан предмет в обектите, които могат да бъдат определени като светилища, и не са използвани често като вотивен дар в такава среда. Основното количество оръжия-вотиви идва от ритуални контексти, които сами по себе си не са в ритуална среда – като ритуални ями, част от селища или друга не-ритуална среда, ритуални депозити и пр.

Вероятно в тракийските светилища е имало зони, предназначени за жени, и такива, предназначени за мъже (воини). Възможно е това да е свързано и с почитането на различни божества в рамките на едно светилище. Към момента данни за такова разпределение съществуват единствено при светилището от Бабяк. В голяма част от светилищата оръжия се откриват заедно с други предмети – като тежести за стан, прешлени за вретено, накити и др., което означава, че едва ли е имало светилища, предназначени само за воини или посветени на строго определени воински божества. За съжаление връзката дар-посветител не е достатъчно ясна в Тракия, което затруднява вписването на оръжията в общата картина на предметите, използвани като вотив.

Данните в тази част са направени на база създадения каталог, посветен на различните култови контексти, в които се откриват оръжия. Каталогът съдържа от 61 обекта от територията на Древна Тракия, разделени на географски принцип в три отделни зони – Тракия на юг от Стара планина (Каталог-А), Тракия между Дунав и Стара планина (Каталог-Б), Тракия на север от р. Дунав (Каталог-В). Анотациите в каталога включват проучванията, местоположението, хронологията, структурата и вотивните дарове от разглежданите култови обекти. Включени са обекти основно от България и Румъния, а отделни примери има и от земите на Украйна, Молдова и Сърбия, от районите на съответните държави, които могат да бъдат определени като част от

територията на Древна Тракия. Обекти от най-южните части на Тракия – дн. Северна Гърция и Европейската част на Турция, не са включени поради липсата на достатъчно ясни примери, засягащи тук разглежданата проблематика. В каталога са включени обекти, които са определени като култови на базата на дългогодишни, спасителни и сондажни проучвания, както и обекти, регистрирани само по теренни обходи, но с данни за открито въоръжение в тях. Друга категория примери са тези, в които има данни за депониране на оръжия-вотиви, но то не е извършено в рамките на култов контекст. Това са най-вече депозитите, състоящи се от един или повече предмети, положени в земята или във водни басейни. Обединяващото при всички тези примери е изваждането на самите оръжия от утилитарната им същност, което на практика ги превръща във вотив. В изследването са включени както предмети, които имат първична функция като оръжия (копия, мечове, шлемове и пр.), така и отделни находки, които могат да имат както военна, така и утилитарна или култова функция (макети на оръжия, инструменти и пр.). Включени са също и предмети, които макар сами по себе да не са оръжия, са тясно свързани с екипировката на война – ездитно снаряжение, катарамии за колан и др. Примерите, чиято функция на оръжия или част от военно снаряжение е условна, не са включени в статистическия анализ.

2. Погребения на воини в Древна Тракия

Тази част включва общ преглед на оръжията, полагани в гробове от Древна Тракия. Комплексите са разгледани в хронологичен ред, като се започва с най-ранните – тези от периода на ранножелязната епоха, и се завършва с погребения от края на желязната епоха. Идеята тук е да се посочат отделни знакови погребения от различните региони на Тракия, които са важни като пример, отбелязващ развитието на практиката за полагане на оръжия в гробове. Могилните насипи, откривани в различни

части на Древна Тракия, заемат съществено място в характеристиката на религиозния живот в Тракия. Обикновено те са свързани с погребалния живот в района. Примери могат да се посочат от по-голямата част от богатите некрополи от втората половина на I хил. пр. Хр. – като некрополите в Казанлъшката долина, край Сборяново, Дуванлий, Мезек, както и от богати погребения, които не са част от некрополи – като Големаните, Златиница-Маломирово. Доказаната ритуална дейност при някои от надгробните могили показва, че те са имали и култово значение, а някои от тези аристократични погребения под могилен насип могат да бъдат свързани с идеята за хероизация.

Оръжията са ценен предмет, изразяващ висок йерархичен статут на покойника. Те символизират представата за мъжа-воин, като преминават с него в отвъдното. Покойният воин се изпраща от близките си с най-важните и определящи го предмети.

В Тракия погребения, в чиито инвентар присъстват елементи на въоръжението, започват да се срещат като утвърдена практика през периода на къснобронзовата епоха, макар отделни примери може да се посочат и от по-ранни епохи. Във времето на къснобронзовата и първата фаза на ранножелязната епоха при погребенията на воители няма елементи на пищност.

През втората фаза на ранножелязната епоха за пръв път в Тракия се срещат погребения на воители, в които се открива комбинацията от въоръжение, накити, съдове от благороден метал и ездитно снаряжение. Появата им през този период не е случайна, тъй като тогава се разпространяват омировите епоси. По това време се забелязват и първите култове, свързани с херои в гръцкия свят. Вън от съмнение е фактът, че хероизацията в Древна Гърция е коренно различна от тази в Тракия. В Елада в чест на хероите обикновено се изграждат толосовидни гробници и

хероони, докато в Тракия погребенията, свързани с хероизация, са характерни с изграждането на могилни насипи, а гробниците се появяват едва през втората половина на I хил. пр. Хр. Вероятно могилният насип (а по-късно и монументалните гробници) символизира мястото, където хероят ще заеме позицията си като медиатор между хората и боговете. Като друга разлика може да се отбележи, че в гръцкия свят хероизирани са герои от епоси, воини, атлети и др., а в Тракия хероизацията се свързва с местната аристокрация, като по този начин се доказва унаследяването на царската власт.

През късно-класическия период и ранноелистическата епоха се очертава пикът в изграждането на гробни комплекси, представящи идеята за хероизация. Това се доказва и от стенописите при някои от тракийските гробници, като тези при Казанлък, Александрово, Свещари. С навлизането в средния и късния елинизъм се забелязва намаляване на този тип погребения и появата на воински погребения без елементи на пищност. Вероятно те са свързани с келтско влияние и мобилният военен елит, който те представляват.

През периода около формирането на римските провинции в Тракия е видим „ренесанс“ на аристократичните погребения, което показва, че идеята за хероизация продължава и през по-късния период. Вероятно именно с представата за война-херой се осъществява навлезлият през римската епоха култ към тракийския Херос. Интересен е фактът, че има и данни от римската епоха за надгробни могили, край които възникват светилища на Тракийския конник-Херос, което донякъде е потвърждение на хипотезата, че споменът за хероизация е запазен и в по-късни времена .

Тракийските земи на север от р. Дунав имат по-различно развитие, като комплекси, наподобяващи богатите погребения на юг от реката, са рядкост. От една страна, това вероятно е свързано с по-слабата елинизация

на севернотракийските племена. От друга страна, може да е резултат на различен политически модел, който имат племената от двете страни на р. Дунав.

Така от показаните примери на конкретни обекти могат да се отделят няколко етапа в развитието на погребенията на тракийските воители:

Етап 1: обхваща периода на къснобронзовата и първата фаза на ранножелязната епоха, който се характеризира с погребения в могилни и плоски гробове с по един или два елемента на въоръжението, като липсват елементи на пищност.

Етап 2а: обхваща периода на втората фаза на ранножелязната епоха и се отличава с богати могилни погребения с находки на съдове за пиршества, конско снаряжение, накити, с погребения на коне и пр. Характеризира се предимно с погребения от тракийските земи на север от Стара планина.

Етап 2б: обхваща периодите на класическата и ранноелинистическата епохи. Той се явява като развитие на предходния етап и се характеризира с увеличаването на този тип комплекси. Важно е да се отчете появата на погребения на конници и на юг от Стара планина. Новост през този етап е наличието на защитното и на парадното въоръжение в богатите погребения, както и изграждането на монументални гробници. За разлика от предходния етап, се забелязва значително по-големият брой аристократични погребения в земите на юг от Стара планина, отколкото в тези на север.

Етап 3: обхваща периода на средния и на късния елинизъм и плавното изчезване на характеристиките в етап 2. Откроява се с появата на погребални комплекси на воители, които са както в могилни, така и в плоски

гробове с нов тип въоръжение, но без наличието на елементи на пищност. Като изключение може да се определи погребението от Сашова могила.

Етап 4: обхваща времето непосредствено преди и след формирането на римските провинции в Древна Тракия. Характеризира се със силното римско влияние в елементите на въоръжението, като се забелязва плавен спад на погребенията на воители. Важно е да се отбележат отделни примери като погребенията при Караново, Сливенско, Рошава Драгана, част от некропола при вилата край Чаталка, Старозагорско, както и по-късното като дата погребение от Силистра, които потвърждават, че старите представи за хероизация са се запазили и в по-късните епохи.

IV. ПРОБЛЕМАТИКА НА ОРЪЖИЯТА В РИТУАЛНА СРЕДА ОТ СЪСЕДНИТЕ НА ДРЕВНА ТРАКИЯ РЕГИОНИ

В тази глава са разгледани основните примери от съседните на Древна Тракия региони. Те представляват основната база данни от сравнения, които да помогнат за поставянето на Тракия в общия контекст на проблематиката на оръжията, използвани като вотивен дар.

При всички изследвани тук области има данни за оръжия, откривани както в гробове, така и в култови обекти. Разгледани са отделните региони според хронологическата поява на ритуални практики, свързани с оръжия, като се започва от най-ранните и се завършва с тези, при които се регистрира използването на оръжия-вотиви до по-късни времена.

1. Древна Гърция

Тази част се състои от две подчасти: А). *Континентална Гърция*, Б). *Егейска и Малоазийска Гърция*. Примери за оръжия в ритуален контекст могат да бъдат показани от бронзовата епоха, свързани с разцвета на Минойската и по-късната Микенска цивилизация.

От началото на желязната епоха в континентална Гърция се забелязват редица промени. Те се характеризират с масовото използване на кремацията като погребален обичай, с нов керамичен стил, както и с появата на множество погребения с оръжия в района. Периодът XI – VIII в. се характеризира с голямо нарастване на погребения на воини в Континентална Гърция. Основното количество, с най-представителните погребения на воини, е районът на Атика, но се срещат, макар и не толкова значими, и в други части на Континентална Гърция. Примери могат да бъдат показани с некропола на Kerameikos, некропола на Агората, с погребението от Аргос и др. През VI в. пр. Хр. погребенията на воини на практика почти изчезват. Вероятно това е свързано с различните промени, настъпващи в гръцкия свят. Преди реформите на Солон и по-късно на Клистен единствено най-богатите граждани имат правото на „хероизирана смърт“, а наложените промени се отразяват и в начина на почитане на древните воини. Важно е да се уточни, че намаляването на погребения на воини се забелязва още през VIII в. пр. Хр., откогато оръжия започват масово да се срещат в светилищата на Древна Гърция. Вероятно това е свързано със зараждането на полисната система и намаленото влияние на аристокрацията.

Примерите за оръжия-вотиви са известни най-вече от проучванията на големите и по-значими светилища от гръцкия свят. Такива са светилището на Зевс в Олимпия, на Посейдон в Истмия, на Аполон в Делфи, на Зевс в Додона, на Аполон и Артемида на о. Китнос, на Атина в Смирна и др. Освен данните от археологическия материал, с особена важност са и историческите извори, в които се споменава поднасянето на оръжия в някои светилища, като 300 щита (или брони) положени от Александър III в Партемона на Акропола в Атина след битката при Гавгамела, щитовете от светилището от Делфи, донесени от атиняните след битката при Маратон,

украсявали северната стена на храма и поднесените от етолийците след победата над келтската армия на Брен през 279 г. пр. Хр., които са украсявали южната и западната стена на храма, както и редица други примери от светилищата в гръцкия свят.

2. Македония

Въпросът дали Македония е част от Древна Гърция, е обект на дългогодишен дебат. Редица специалисти в изследванията си за гръцката култура не включват Македония. Предвид факта, че примерите за оръжия-вотиви от района на Древна Македония се различават значително с разгледаните обекти от Древна Гърция, тя е разгледана като отделна част.

Примерите за оръжия от ритуален контекст от Македония са предимно от богати погребения. Примери за погребения на воители могат да бъдат показани още от периода в края на бронзовата и началото на желязната епоха. През периода на късноархаичния и раннокласическия период в Централните Балкани се разпространяват аристократични погребения на воители, в които освен въоръжение присъстват и луксозни предмети, като съдове от благороден метал, накити и др. Примери за такива погребения има от некрополите на Синдос, Архонтико, Требенище. Вероятно подобно на Тракия такива комплекси изразяват идеята за хероизацията на воина-аристократ.

През периода на елинистическата епоха богати погребения на воители продължават да се срещат, като тогава започват да се изграждат и монументални гробници, които допълнително засилват представата за хероизация, което е видимо и от гробичната живопис в тях. Примери могат да бъдат показани от гробница II от Вергина, гробница III от Agios Athanasios, Bella Tomb 2, гробницата на Лизон и Каликл и др.

Примерите за оръжия в култов контекст от Македония са малко. Такива могат да бъдат показани с щитовете от храмовете в Дион и Вегора, които изследователите свързват съответно с Деметрий I и Антигон II или Деметрий II.

3. Магна Гречия и Италия (Апенински полуостров)

Тази част обхваща земите на Централна и Южна Италия, като първата подчаст включва примерите, свързани с гръцката колонизация, а останалите две – местните култури, развиващи се на Апенинския полуостров.

В раздела за Магна Гречия за пример са използвани различни светилища от района като светилищата при Punta Stilo и Manella, в които подобно на тези от Континентална Гърция са открити огромни депозити от въоръжение.

В останалите подчасти, посветени на местните култури на Апенинския полуостров, данните за оръжия от култови комплекси са малко. Въпреки това са налице голям брой погребения на воители. Примери могат да бъдат показани още от периода в края на бронзовата и началото на желязната епоха. През късноархаичния период започват да се появяват и богати воински погребения, в които освен оръжия се срещат и луксозни предмети. Подобно на сходни погребения от Македония, вероятно и практиките на Апенинския полуостров изразяват близка по съдържание традиция в практиките за хероизация на война-аристократ. Насоки към тази хипотеза дават и изображенията от вазописта и гробичната живопис.

4. Илирия

Заедно с Македония, това е регионът с най-малък териториален обхват, което не прави изводите по темата от тези земи маловажни. В тази

подчаст са разгледани обекти от земите на Южните Балкани, от днешните държави Албания, Черна гора, Босна и Херцеговина.

Примерите за оръжия от ритуален контекст, както и от по-голямата част от Балканския полуостров, са от погребения, а оръжия в култов контекст по-рядко се срещат. Интерес будят различните погребения на воители, част от Гласинацката култура, като тези от некрополите на Liljak, Donja Dolina, Budva и др.

5. Келтски културен кръг

Формирането на келтската култура е обект на дебат, като към момента няма единодушно мнение по този въпрос. Вероятно най-приетата хипотеза, базирана на археологически и исторически данни, е тази, според която възникването на келтската култура се свързва с района на горното течение на р. Рейн, Източна Франция, до Чехия (по линията изток-запад) и от Алпите до Средноевропейската низина (по линията север-юг) (т. нар. „теория на източните келти“). През различните епохи в тези граници се развиват различни археологически култури – на могилните погребения през раннобронзовата епоха, последвана от Urnfield (полета с урни) през къснобронзовата епоха, която през ранножелязната епоха преминава в халщатската култура. През периода на късножелязната епоха районът се свързва с латенската култура (същинската келтска култура), характеризираща се и с предмети със специфичен стил и украса. Келтското влияние се разпростира на огромна територия, като в момента на тяхната най-голяма мощ (III в. пр. Хр.) то достига бреговете на Иберийския полуостров на запад и до Анатолия на изток. Първите исторически данни за келтски нашествия са от IV в. пр. Хр., когато келтски племена преминават Алпите и усядат северно от р. По в днешна Северна Италия (т.нар. историческа експанзия на келтите). Въпреки това редица изследователи се обединяват около мнението за по-ранни келтски

миграции, когато териториите на Западна Франция, Иберийския полуостров и Великобритания са „келтизирани“. В края на IV и началото на III в. келтската експанзия се насочва към Балканския полуостров, като в даден етап стига до вътрешността на Мала Азия. През II в. пр. Хр. келтите постепенно са изтласкани и асимилирани от други мигриращи племена. През II в. пр. Хр. има данни за повторна келтска миграция към южната част на Великобритания.

В първия раздел на тази част са разгледани примерите от територията, предполагаема за прародина на келтите, обхващаща най-общо земите на Централна и Западна Европа. Примери са използвани с обекти от територията на днешните държави Австрия, Чехия, Унгария, Източна Германия, Източна Франция и Швейцария.

Примери за оръжия както в култов, така и в погребален контекст се срещат още от периода на бронзовата епоха. Примерите за оръжия-вотиви са преди всичко от колективни находки. Особено характерни са за земите на Централна Европа и по-специално за района на Унгария.

През желязната епоха примерите за богати воински погребения са малко и се откриват в сравнително кратък хронологически период – от края на халщадския период и началото на латенския (VII – V в. пр. Хр.). Такива са погребенията от Somme-Bionne, Gorge-Millet, Châlons-sur-Marne.

През периода на късножелязната епоха погребения на воители, в чийто инвентар се срещат елементи на въоръжението продължават да се срещат, но в тях няма елементи на пищност. Оттогава започват да се изграждат и големите светилища в Галия, свързани с депонирането на големи количества оръжия. Примери за това са светилища като Gournay sur Aronde (Oise), Ribemont sur Ancre, Tintignac, La Tène.

Оръжия-вотиви в келтския културен кръг се откриват не само в характерните за района светилища-ровове с четиръгъглен план (т.нар. Viereckschanzen), но и в други култови обекти. В укрепените центрове, обикновено имат обособено пространство, свързано с извършването на ритуални практики. Често при проучванията на тези пространства се откриват множество оръжия. Примери могат да бъдат посочени с укрепени центрове като Titleberg, Люксембург, Wilzenberg, Германия, Závist, Чехия и др.

В този регион се срещат и оръжия, депонирани във водни басейни. Най-известният обект от този тип е La Tène, който и става епонимен за същинската келтска култура през късножелязната епоха. Известни са и единични находки на въоръжение. Пример за това е парадният шлем от Amfreville, открит в р. Seine. Сходен на този шлем е находката от Argis, открита в пещера Perrats.

Следващата подчаст е посветена на една от зоните, свързани с първоначалната келтска миграция, която се явява съседна на Древна Тракия. Тя обхваща територията на северната част на Западните Балкани, като примери са показани от Словения и Хърватия.

Интерес представляват колективните находки от въоръжение, които се срещат през къснобронзовата епоха, но продължават и през ранножелязната. Впечатляващ обект е пещарата Musje, в която са открити комплекти въоръжение от края на бронзовата епоха до началото на римския период.

И тук са характерни депозитите от оръжия във водни басейни. Впечатляващи са резултатите от р. Любляница, откъдето са известни разнообразни оръжия от предримския и римския период.

Подобно на останалите части, свързани с келтския свят, тук също погребения на воители с елементи на лукс няма. Характерни са воински погребения с наличието на въоръжение, като пример за това са некрополите на Novo mesto, Словения, Zvonimirovo, Хърватия и др. Погребението от Sv. Тројца, Хърватия, потвърждава, че погребения на воители продължават да се срещат и по време на римския период.

6. Северночерноморски културен кръг

Районът на Северното Черноморие се свързва с различни племенни групи, които изследователите определят като номадски. Според Херодот този район се обитава първо от кимерите, които са изтласкани от скитите вероятно около началото на VII в. пр. Хр. През III в. пр. Хр. се случват редица политически промени в района, като различни мигриращи племена нанасят тежки удари на скитите, а те постепенно изчезват от изворите.

Оръжията, откривани в ритуален контекст, са основно от погребения. Подобно на Тракия и повечето от съседните ѝ региони, тук също се откриват богати воински комплекси. Примери могат да се посочат с погребенията при Шлуговка, Солоха, Чертомлик, Фетерсфелде.

Находките на оръжия, полагани като вотивен дар в обекти с култов характер, са значително по-малко. От Херодот знаем, че скитите издигат огромни планини от храсталаци (могили), върху които правят четириъгълна площадка, а върху нея забиват железен меч, който, от своя страна, играе ролята на идол на скитския бог на войната. Археологически това не е засвидетелствано, но върху скитските могили (а понякога и при по-късните, сарматски) често се поставят каменни статуи на воители и не е изключено точно тях да е споменавал Херодот.

Подобно на тези от Древна Тракия и в Скития се откриват ями с култов характер, като основно се срещат в периода VI – III в. пр. Хр. В по-

голямата си част намерените оръжия са върхове на стрели и по-рядко се намират върхове на копия, както и елементи на ездитното снаряжение, най-често кнебели. Обикновено се поставя по едно или две на брой оръжия. Примери за култови ями с положени оръжия-вотиви има открити в Семилукското городище. Интересен феномен за района на Северното Черноморие са т. нар. ритуални колективни находки („ритуальные клады“) или наричани още „*странни комплекси*“. Те представляват група от предмети, състоящи се от оръжия и/или конска амуниция, полагани в могилните насипи или в междумогилното пространство. Те се разпространяват в периода III – I в. пр. Хр, като могат да се отделят два хоризонта – по-ранен с дата III – II в. и по-късен с дата II – I в. пр. Хр. Интерпретацията на този тип ритуални находки не е достатъчно ясна към момента, но според някои изследователи, появата им се обяснява с обредни действия, свързани с пътя на керваните. Пример за такъв тип обредност е колективната находка от Царска могила и Турбута III, Ростовска област, Русия.

ПРИЛОЖЕНИЕ КЪМ ТЕКСТА

Представените тук примери са третата група от географския обхват на темата и логически следващи тези от глава IV. В тази част са разгледани обекти от по-отдалечени от Тракия региони с важно значение за развитието на разглежданата тема. Прегледът на основополагащи за проблематиката обекти е важно от гледна точка на съставянето на критерии за оръжията-вотиви от Тракия, както и показването на паралели с по-отдалечени райони.

1. Мала Азия

В района на Мала Азия присъствието на оръжия както в ритуален, така и в погребален контекст се забелязва още на границата между IV и III хил. пр. Хр. Данни за това има от некропола на Arslantepe, където е разкрит т. нар. Владетелски гроб. В гробния инвентар е открит богат арсенал от оръжия – 1 меч, 9 върха на копия, 4 плоски брадви, 1 кинжал, 3 ножа. Всички оръжия са изработени от бронз. Оръжия със сходен характер са известни и от помещения с култова функция на дворците от Arslantepe.

В Анатолия оръжия в ритуален контекст се срещат по-често от бронзовата, отколкото от желязната епоха. Едни от малкото примери през I хил. са храмът на Ayanis и някои от погребенията от некропола на Gordion.

2. Остров Сардиния

Сардиния представлява специфичен пример, свързан с развитието на древната култура на острова. В този регион още от средата на II хилядолетие започват да се срещат т. нар. светилища-кладенци, които са един от отличителните паметници в културата на Древна Сардиния. Обичаен дар за тези светилища са т. нар. „ритуални мечове“. Определянето им като „ритуални“ идва от това, че са изработени специално за култова практика. Химическите анализи показват, че са направени почти изцяло от мед, а дръжките им са твърде малки спрямо дългите им остриета (средно около 120 см), което ги прави нефункционални като реални оръжия. Освен тях се откриват и истински оръжия като кинжали, брадви и др. С началото на желязната епоха на о. Сардиния в периода около средата на X в. пр. Хр. се забелязват значителни промени, включително и в религиозния живот, като голяма част от старите култови места са изоставени. През този период се появяват нов тип култови сгради – мегарони. Въпреки промяната, и при новите светилища се откриват вотивни дарове – оръжия и бронзови статуетки на воини. От средата на VIII в. пр. Хр. на остров Сардиния се

открояват значителни промени, предизвикани от външни фактори. След VIII в. пр. Хр. оръжия се откриват единствено в селища и по-рядко при погребения.

3. (Келт)Иберия

На Иберийския полуостров има две основни етнически групи – *келтите*, които обитават северозападната част на полуострова; *иберите*, населяващи южните и източните му части; и население, което обитава вътрешната част на Иберийския полуостров и се определя като силно „келтизирано“ местно население – т. нар. *келтибери*. Разграничаването между етническите групи се прави на базата на историческите извори, както и на лингвистични различия, изследвани на основата на лични имена и на етноними. Смята се, че племената, населявали крайбрежието на Средиземно море, са говорили не-индоевропейски (иберийски) език, а тези от вътрешността на Пиринейския полуостров са говорили индоевропейски (келтски) език.

На Иберийския полуостров се срещат оръжия както при погребения, така и при контексти с култов характер. С важно значение са депозитите от въоръжение, открити във водни басейни или заровени във земята. Интерес представлява депозитът от 20 хиспано-халкидски шлема от Aranda de Moncauo. Любопитен факт е, че като цяло през IV в. пр. Хр. защитното въоръжение почти изцяло изчезва като гробен дар в келтоиберийските некрополи, а щитовете в голяма част от случаите са погребален дар при деца и юноши, а не при погребения на зрели воители.

4. Британия

Този район играе много важна роля от гледна точка на развитието и разпространението на ритуалните практики, свързани с оръжията. Оръжия известни от различни по характер култови контексти се срещат тук още от

края III хил. пр. Хр. С особена важност са различните депозити от един или повече предмети, открити във водни басейни. Такива са известни от периода на цялото първо хилядолетие, като примери могат да бъдат показани от Duddingston Lock, щита от Battersea, шлема от Waterloo и др. Оръжия се откриват и при погребения, но не са известни такива, в чиито инвентар да присъстват и елементи на пищност.

5. Северноевропейски културен кръг

В този район са използвани основно примери от Скандинавския полуостров, Балтийските държави, Северна Германия и Полша. Особено важни за проблематиката са обектите, в които са депонирани големи количества въоръжение във водни басейни. Срещат се от периода на къснобронзовата епоха, но пикът в използването на водни басейни за депониране на оръжия е през периода на предримската и римската епоха. С тези периоди се свързват депозитите от Hjorspring, Дания, Thorsberg, Германия, Nydam, Дания, Czażkowo, Полша и др.

Оръжия се срещат и в инвентара на погребения. Подобно на примерите, свързани с келтския културен кръг и келтската експанзия, и тук липсват воински погребения с елементи на пищност.

Северна Европа е регионът, в който оръжия в ритуален контекст се срещат до най-късно, като примери могат да бъдат показани дори през периода на Средновековието.

V. РИТУАЛИ, СВЪРЗАНИ С ОРЪЖИЯТА

Вероятно в миналото е имало различни ритуални практики, свързани с оръжията, но археологически и исторически могат да се уловят две – изграждането на трофеи и ритуалното „умъртвяване“ на оръжия. В

настоящата глава са разгледани и двете практики, както и проявлението им в Тракия.

1) Трофеи

Трофеите са антропоморфни паметници, най-често направени от дърво, върху които се поставят оръжия. Те се изграждат от победителите, които плякосват оръжията на победените си врагове и от тях изграждат тези паметници, символизиращи благодарност към боговете за спечелената битка. Най-ранните данни за изграждане на трофеи са от Древна Гърция. Произходът на думата „трофей“ (τρόπαιον/trophaeum) идва от глагола tropein на гръцки (да обърна). Причина за това е, че трофеите първоначално се изграждат на места, където противниковата фаланга е пробита и обърната в бяг. От античния свят са известни *два вида трофеи*. Първите са *временни*, или още наречени *първични*. Те най-често се изграждат на бойните полета, върху местата, където противниковата линия е пробита и е обърната в бяг.

Първичните трофеи са направени основно от дърво, което е и причината археологическите находки от този тип да са малко. Сред най-известните е трофеят от Мюнхен. *Вторичните или постоянните трофеи* се изграждат от траен материал и често представляват монументална постройка. През елинистическата епоха трофеите продължават да са символ на победата, но се превръщат в персонализиран мотив, показващ мощта на владетеля, която се пропагандира чрез изображения върху широкодостъпни паметници и предмети (светилища, монетни емисии и пр.).

Издигането на трофеи е свързано с традицията да се свалят доспехите на победения противник. В римска среда е доста ясно демонстрирано чрез практиката *spolia opima*. Това е най-високата награда, която римски военачалник може да получи, като в цялостната римска история едва трима

души имат честта да я получат. Тя представлява правото на военачалник да сваля доспехите на противниковия предводител, ако го е победил в дуел.

Подобно на елинистическите владетели, римските военачалници (а по-късно и императори) демонстрират победите си, чрез изображенията на трофеи върху паметници и монетни емисии. В римска среда се срещат както *първични трофеи*, чиято основа е направена от дърво, така и *вторични*, които са постоянни, т. е. изградени от траен материал. Подобно на тези от гръцкия свят и тук трофеите маркират мястото на победата и показват доминация над победния враг. Доста често първичните трофеи са част от триумфи, а вторичните – сгради с политически характер

Трофеите в келтския свят са най-несигурни от разглежданите в настоящото изследване. Причина за това е, че не са намерени изображения на такива паметници. Все пак данни от историческите извори, частично потвърдени от археологически проучвания, дават основателни предположения за прилагането на тази практика.

Към момента проучените светилища от келтския свят се увеличават и, може да се обобща, че обединяващото при тях е депонирането на голямо количество въоръжение, вероятно плячка от различни военни конфликти, което пък, от своя страна, потвърждава написаното в изворите. За голяма част от тези оръжия-вотиви се предполага, че са използвани като трофеи. Поради липсата на изображения на трофеи от келтския свят не е ясно дали те са наподобявали познатите от Древна Гърция и Рим, като вероятно става въпрос за сходна практика.

Трудно е да се приеме съществуването на трофеи в Древна Тракия. В изворите няма дори бегли намеци за издигането на подобни паметници, нито пък разполагаме с изображения на такива структури. В публикацията си относно келтската култура в Тракия Й. Анастасов предлага възможна

интерпретация на комплекса от Кълново (кат. № 34) като вотивен депозит или трофей. Действително комплектът оръжия от Кълново намира сходство с подобни комплекти въоръжение, познати най-вече от светилищата в Галия, които са интерпретирани като трофеи. Но какъв би бил възможният сценарий за такъв трофей? Находката от Кълново е с дата след средата на III в. пр. Хр., което означава, че вече в Тракия има не само заселени келти, но вероятно и родени в този район. Възможно ли е в случая да става въпрос за доспехите на местен (тракийски?) воин, чиито оръжия са били плячкосани от уседналите в Тракия келти след разгрома им при Делфи и използвани като вотивен депозит (трофей?) с цел пропагандиране на победата над неприятеля?

2). Ритуално убиване на оръжия

Ритуалното убиване на оръжия е другата разглеждана практика в тази глава. То представлява умишлено увреждане на предметите и изваждането им от употреба. Като цяло могат да се определят три основни типа ритуално убиване на оръжията – *огъване, насичане/счупване и горене*. Това е една от най-древните практики, свързана със самите оръжия.

Много е сложно да се определи причината за появата на тази практика и всички предположения пораждат повече въпроси, отколкото отговарят на конкретния проблем. Възможно е някои от оръжията да са твърде големи, за да бъдат положени цели в погребалните съоръжения. Друга вероятна хипотеза е, че практиката се корени в идеята тези оръжия да не бъдат преизползвани било от крадци, които тършуват из светилища и гробове, или пък съществува пост-мортумна представа за „вампиряване“ на мъртвите. Според някои изследователи тази практика играе ролята на пречистване на самия воин.

Може да се обобщи, че ритуалното убиване на оръжия за пръв път се среща през III хил. пр. Хр. в района на Мала Азия, но примерите оттам са

единични. За утвърдена практика може да се говори от периода около средата на II хил. пр. Хр., когато тя започва да става обичайна в по-голям географски ареал и има повече примери за ритуално убити оръжия. В повечето случаи става въпрос за оръжия, които са част от колективни находки. През периода на ранната фаза на желязната епоха като цяло примерите са по-малко, с изключение от гръцкия свят и по-точно от района на Атика. Съществена промяна е засвидетелствана от втората половина на I хил. пр. Хр., откогато започват да се срещат повече ритуално убити оръжия и практиката започва да се прилага включително и върху елементи на защитното и на ездитното снаряжение. Пикът в прилагането на тази практика е в периода III – I в. пр. Хр., когато е и времето на широкото разпространение на латенската култура и се изграждат големите сакрални комплекси с положени стотици ритуално убити комплекти с въоръжение. Примери за ритуално убити оръжия могат да се посочат и от първите векове от новата ера, макар и значително по-рядко срещани, като може би причина за това е постепенното разпространяване на християнството. Вероятно това е и причината в земите на Северна Европа примери на ритуално убити оръжия да се срещат и през периода на Средновековието.

По всяка вероятност ритуално убитите оръжия са само част от цялостната практика за ритуално убиване на предмети, като се срещат умишлено наранявани накити, метални или глинени съдове и др. – практика, която, от своя страна, е засвидетелствана от почти всички изследвани зони.

Наличието на ранни ритуално убити находки от Тракия – още от КБЕ, показва бързото възприемане на ритуала, като причината за появата ѝ вероятно е влиянието от Централна Европа чрез културните връзки по р. Дунав. Влияние от гръцкия свят е по-малко вероятно поради разликите в

начина на ритуалното убиване и спецификата на деформация при „умъртвяването“ на оръжията.

От земите на България са открити 22 ритуално убити оръжия в периода на КБЕ до първите векове от формирането на римските провинции и те показват сходството с развитието на тази ритуална практика със земите на Централна и Западна Европа.

VI. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Оръжия в Тракия се срещат както при погребения, така и в култови места, като появата им е едновременна и се развива успоредно във времето. Срещат се както при аристократични погребения на воители, така и в некрополи, които могат да се свържат с обикновеното население. Аристократичните комплекси на воители, в които се откриват освен елементи на въоръжението, но и банкетни съдове, ездитно снаряжение и накити, символизиращи идеята за хероизация, са сред специфичните белези на традициите в Древна Тракия и част от съседните ѝ култури. Вероятно именно в това се корени разликата между Древна Гърция, където такива луксозни предмети и въоръжение се откриват предимно в светилища, и заобикалящите я „варварски“ народи, където са засвидетелствани предимно в аристократични погребални комплекси. Може би причината за това се корени в различните социални модели – ограничената власт на аристокрацията в условията на полиса в Гърция, от една страна, и мощният монархически модел на управление в Тракия, Македония и други съседни култури, от друга.

Известна промяна се забелязва от времето на средния елинизъм, когато в Тракия се появяват погребения на воители с пълно бойно снаряжение, но без елементи на пищност, доближаващи се до свързаните с

военния мобилен елит от бойни дружини, характерен за келтските и германските племена. Важно е да се отбележи, че намаляването на комплекси, представящи идеята за хероизация, не означава тяхното абсолютно изчезване, като отделни примери могат да бъдат показани дори през римския период.

Относно оръжията-вотиви, откривани в различни по характер контексти, може да се каже, че в Тракия те започват да се наблюдават още от къснобронзовата епоха, когато вероятно в района започват да се използват оръжия с ритуална цел. Откроява се спад в периода на ранножелязната епоха, като се забелязва липса на примери от този период. Пикът в полагането на оръжия-вотиви е през късножелязната епоха, като най-много сигурно датирани примери има от периода III – I в. пр. Хр. След присъединяването на тракийските земи в състава на римската империя оръжия продължават да се срещат като дар в различни по характер ритуални контексти, макар и в по-малка степен.

При култовите обекти се откриват оръжия, които могат да се свържат както с аристократи, така и с хора с по-нисък обществен статус. Докато символиката в полагането на оръжия в гробове е сравнително ясна, то мотивите за депониране на оръжия в култов контекст са неизяснени. Възникват въпросите, възможно ли е част от оръжията, открити в ритуална среда, да се полагат в случаи, когато погребението на воина е невъзможно? И има ли вероятност част от находките, депонирани в ритуална среда, да са свързани с плячка, спечелена в битка и предадена на боговете в знак на благодарност за победата?

Редица бели петна и лакуни в изворовата база и литературата създаваха препятствия и затруднения в изясняване на много основни въпроси, обект на настоящото изследване:

- Липсата на достатъчно писмени сведения за религиозния живот в Тракия и по специално за характера на култовите места и посвещенията в тях;
- липсата на достатъчно и цялостно изследвани и публикувани култови обекти от Тракия;
- незавършена дискусия и противоречиви мнения и критерии за дефиниране на култовите места в Тракия, практиките и характеристиките на откриваните артефакти;
- отсъствие или недостатъчно внимание към дефинирането на единични, „случайни“ и „странни“ находки/депозити, което предопределя оскъдни на информация публикации;
- огромен брой непубликувани или бегло публикувани погребални комплекси от желязната епоха в Тракия, което лишава възможностите за обобщаващи изследвания от различен характер, като настоящото;
- иманярските интервенции, засягащи култови обекти в Тракия, заради металните находки в тях.

Направеният обзор върху ритуалните практики, свързани с оръжията-вотиви, показва, че проучванията на тези феномени в Древна Гърция, Западна, Централна и Северна Европа са в напреднал стадий, докато за Древна Тракия са все още в начален етап. Това е обяснимо и предвид факта, че в Тракия към момента няма открити светилища от ранга на La Tène, Gournay-sur Aronde, Hjortspiring, или светилищата от Гръцкия свят, в които има открито огромно количество от оръжия-вотиви.

Преодоляването на посочените проблеми (с изключение на античните извори) би допринесло знанията по изследваната проблематика за Тракия да отбележат прогрес и да намерят по-видимо място в специализираната научна литература за тази обща за Средиземноморието и Европа проблематика.

Автосправка за научните приноси на дисертационния труд:

1. За пръв път в българската историография са събрани и анализирани оръжията-вотиви от района на Древна Тракия.
2. Изградени са критерии за определянето на дадено оръжие като вотивен дар.
3. Направен е опит за интерпретацията на погребенията на воини от Древна Тракия и символиката на прерастването им в специфичен култ (хероизация?).
4. Анализирането на примери за оръжия от различен ритуален контекст от Средиземноморието и Европа, с цел да бъдат използвани за сравнителна база за находките от Древна Тракия.
5. За пръв път в българската историография е обърнато цялостно внимание на специфични ритуални практики (изграждане на трофеи и ритуално убиване на оръжия), свързани с оръжията и присъствието им в Тракия.
6. Поставянето на оръжията-вотиви от Древна Тракия в общия контекст от проучвания, посветени на проблематика обща за Европа и Средиземноморието.

Списък с авторски публикации по темата на дисертацията:

Петков 2022: Петков, К. Практиката ритуално „убити“ оръжия в Древна Тракия. – В: Кризите като катарзис – политически, социални, стопански и културни измерения на екстремните ситуации в историята, сборник с доклади от научна конференция, 15-16 окт. 2021. Плевен, 9-29.

Petkov 2022: Petkov, K. The case of Kalново, Shumen region, Bulgaria. – In: Field of conflicts 2022, School of history, classics and archaeology at university of Edinburg, Scotland (online). - <http://fieldsofconflict.com/>

Петков 2023: Петков, К. Шлемове открити в ритуален контекст от територията на Отвъддунавска Тракия. – В: Сборник от конференция в памет на Ст. Ангелова, Bulgarian e-Journal of Archaeology (под печат).

Петков 2023: Петков, К. Шлемове открити в ритуален контекст от територията на Българските земи. – Сборник от научна конференция „Революции и еволюции – политически, икономически, технологични, културни и социални измерения на „прогреса“, 11-12 ноем. Плевен (под печат)